

Seregi János⁴⁹³ - Mezőszentgyörgyi Dávid⁴⁹⁴ - Kovács Ágnes⁴⁹⁵: A biodiverzitás fogalmának megközelítése a XIX. század elején

Absztrakt: A szerzők, - akik munkásságukkal évtizedek óta kötődnek a témakörhöz - az állattenyésztési biodiverzitáson keresztül mutatják be az állattenyésztésünk múltját, jelenét, és a fejlődés lehetőségeit. Az állattenyésztéshez mindig is kötődő biodiverzitás adatait és annak szociológiai hatásait elemzik. A biodiverzitás fogalmát az állattenyésztés teljeskörűségében (ember – gazda - család, tartási és takarmányozási feltételek, fajok és fajták) értik és használják. A vizsgált térségek - és a tágabb, Kárpát-medencét is érintő témakörök - elmúlt évtizedek alatti helyzetének értékelése a szerzők megítélése szerint tükrözi azt a gondot, ami sokszor hazánk mezőgazdaságának más területeit is – sajnos – egyértelműen jellemzi. Az állatlétszám tragikus csökkenése - szemben a múlt impozánsnak tekinthető létszámadataival - mára az önellátás minimumát sem képes biztosítani. A közölt adatok tehát jelzik: a kedvező természet-földrajzi és klimatikus adottság miatt a lakosság megélhetésében, foglalkoztatásában újra szerepet kell adni az állattartásnak és zöldség-gyümölcsstermesztésnek. Ennek a hagyományos magyar fajtákból kialakított egészséges állomány-összetétel, az egykor itt meglévő biodiverzitáson kell(ene) alapulnia. Az újra beinduló, ill. megszervezendő mezőgazdasági tevékenységen kívül nincs más alternatíva. A szerzők példákat mutatnak be arra, hogy a Keleti Károly által világszerte elvégzett táplálkozás-élettani vizsgálatok (1897) is érintik a biodiverzitás kérdését, amikor azok a tápanyagforrásokkal foglalkoznak. Kiegészítik ezeket az eredményeket Herman Ottó egyes vizsgálatait is, amit az Ő meghatározása is bizonyít: „Mutasd meg, hogy mit eszel, s megmondom ki vagy!” A mai feltételeket javítják, bővíthetik azok a jogszabályi rendelkezések, amelyek egy része már megszületett, és amelyek elősegítik az önellátást, a közvetlen értékesítést, és ez által a vidék biodiverzitásának „újraélesztését”. A szerzők példákra és a már meglévő egységek adatainak elemzésével, ezek minél szélesebb körű, és minél gyorsabb elterjesztéséhez igyekeznek segítséget adni. A kiértékelés tanulságos lehet más térségekben és a környező országokban hasonló gondokkal küszködőknek is. Jelmondatuk: „Magad(nak) Uram, ha Szolgád nincs!”.

Bevezető

Nyugat-Dunántúl (1918-ig Nyugat-Magyarország) – ezen belül a történelmi Vas megye, és annak része a Vasvári Kistérség (korábban részben Vasi Hegyhát) állattenyésztésünk egyik bázisa volt. Kritika nélkül, ebben a történelmi családok „Bécshez kötődése”, a „közel a Nyugat” is döntő szerepet játszott. Márai Sándor ekkor még nem mondhatta: „Mindig nyugat felé menj, de ne felejtsd el, hogy keletről jöttél”. Ezek a történelmi családok már a XVI. századtól tudatosan „tettek a mezőgazdaságért”, kiváló szakembereken keresztül. Kétségtelen, hogy a Festetics György által megkezdett „patronálás” volt a döntő példa. Lehetővé tette a kor mezőgazdaságában működő kiváló szakemberek iskolateremtő tevékenységét. A legnagyobb magyart, Széchenyi Istvánt adó család is ezen az úton haladt. (Édesanyja, Festetics Júlia Festetics György testvére volt.) Édesapja, Szécsényi Ferenc például Egerváron 1775-től fejlett növénytermesztést és állattenyésztést folytatott. 1813-ban már lucernát és lóherét termesztett, valamint juhtenyésztése is kiváló volt. A Széchenyi István vezette Nagycenki uradalom is példásan működött. A birtokos írásainak említése a lótenyésztésről („A lovakról”), a mezőgazdasági tőkepolitikáról („Hitel – Világ – Stádium”) elég nagyságának felvillantására.

⁴⁹³ Kaposvári Egyetem

⁴⁹⁴ Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI)

⁴⁹⁵ ³SZIE Állatorvos-tudományi Kar, seregij@t-online.hu

Az első mártír miniszterelnököt adó Batthyányi család, de a család többi ága is hozzájárult a régió állattenyésztési kultúrájának fejlesztéséhez. Halogyon például 1732-1848 között, az Őrségben, Ikerháromon, Zalaszentgróton, Rohoncon, stb. folytatták ez irányú tevékenységüket. Németújváron (Güssing) például a selyemfonóda épülete ma is látható. De a család a hídépítésben, a mezőgazdasági gépesítésben is jelentős szerepet játszott.

Az Erdődy család például Vépen, Jánosházán, Magyarszecsődön és más helységeken is jelentős mezőgazdasági tevékenységet folytatott és kiemelkedőt alkotott.

A Nádasdyak gazdasági tevékenységét Nádasdy Tamás (1489-1562) kezdte el. Birtokán, 30 majorban, elsőként alapozta meg a majorsági gazdálkodást (6).

A vasi kistérség állattenyésztése tehát, ehhez a történelmi múlthoz, tárgyi és személyi adottságokhoz szorosan kapcsolódott.

A térség állattenyésztéséhez adottak voltak:

- a kedvező természeti, földrajzi, gazdasági adottságok,
- a tudományos háttér,
- a piaci és egyéb gazdasági feltételek, beleértve az önellátást és a biodiverzitást is.

A „biodiverzitás” fogalmát annak teljeskörűségében taglaljuk: ember – környezet - állatfaj, fajta, tartási mód, alapanyagok és termékek.

Ma már Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt kap a növénytermesztés és a környezetvédelem egységének (2, 3, 4), valamint a fenntartható mezőgazdaság, a vidékfejlesztés, az ökológiai állattartás diverzifikációjának, a biodiverzitás megvalósítása. A diverzifikációs lehetőségeket elsősorban az ökológiai állattartás területén kell megvalósítani. Az őshonos állatfajták tartásánál *Futó et al. (2009)* és *Pongráczné et al. (2009)* szerint a környezeti, szociális és kulturális tényezők hatásait is messzemenően figyelembe kell venni. Így került sor az életszínvonal kérdéseire is: A térség lakossága (ahol a zsellérek aránya elérte az 56%-ot) általában szerény jövedelmű volt. Az áruterelés nem volt általános, hanem az önellátás (reprodukción) volt a döntő cél. Ezt a célt szolgálta a kenyér 50%-a, a hús 79%-a, a tej 51%-a, valamint a tojás 75%-a. Kevesen tudtak tehát vállalkozó gazdává válni. A termelő szövetkezeti szervezések (1948-49 és 1956-60) az egyéni törekvéseket ellehetetlenítették. Csak a 60-as évek végétől a háztáji gazdaságok fejlődése változtatott részben ezen a helyzeten.

Szintén alapvető információt ad az állattenyésztés kistérségi bemutatásához, hogy a Nyugat-Dunántúlon a ma alig kihasznált réti és legelő területek az 1935. évi, jól gondozott 177.600 hektárról 72.500 ha-ra csökkentek (61,2%). Állapotuk nem mindig összehasonlítható az osztrák, de még a szlovén területek állapotával sem. Egy kis odafigyeléssel ezeken a réteken és legelőken közel 50.000-rel több számosállatot tarthatnánk. (Kiegészítésként: 100 szarvasmarhára 1895-ben Sopron megyében 117 ha, Vas megyében pedig 297 ha jutott, ma ennek többszöröse). Adataink ilyen arányokat igazolnak a Vasvári Kistérségben is.

Saját vizsgálatok

A Vasvári kistérség főbb adatai

A legkisebb lélekszámú község Sárfimizdó 103 lakossal, a legnagyobb helység pedig Vasvár (székhely) 4.396 lakossal.

Települések: Vasvár, Alsóújlak, Andrásfa, Bérbaltavár, Csehi, Csehimindszent, Csipkerek, Egervölgy, Gersekarát, Győrvár, Hegyhátszentpéter, Kám, Mikosszéplak, Nagytilaj, Olaszfa, Oszkó, Pácsony, Petőmihályfa, Püspökmolnári, Rábahídvég, Sárfimizdó, Szemenye, Telekes.

Körjegyzőségek székhelyei: Győrvár, Csehi, Kám, Csehimindszent, Bérbaltavár, Oszkó, Rábahídvég, Gersekarát, Kám.

Lakónépesség: összesen: 14.159 fő (2009. január 01).

Terület: összesen: 37.414 hektár (2009. január 01).

Eredmények

A kistérség az előző, esetenként több mint 100 éves adatainak áttekintése már az első pillanatban meghökkenítő és elgondolkasztó tényeket ad:

A ma „vegetáló” állattenyésztés egykoron (1895) közel 15.000 számosállatot [nagyállat-egységet (NA)] tartott el (1. táblázat). Ez a szám napjainkban csak ~ 2.600 (80%). A mainál nagyobb létszámú lakosságnak ez (~ 80-90 százalékos), az akkori igényeknek megfelelő önellátást és jelentős állatteladást biztosított. Valamennyi községben volt vágóhely, Vasváron vágóhíd, az akkori igényekhez igazodva.

Ez vonatkozik a tejbegyűjtésre és a kismértékű termék-előállításra is (vaj, túró, részben tejföl), főleg helyi használatra. Elgondolkasztóak a teljes Vas megyei adatok is:

1995: Vas megyében tizenhét sertés- és szarvasmarha vágóhíd volt, kilenc vágóhídon feldolgozás is folyt (2008-ban: kettő). Négy vágóhídon baromfivágás (2008-ban: egy), darabolás és feldolgozás is volt. Tejipari tevékenység, pedig hét üzemben (2008-ban: egy) folyt. A biodiverzitás múltbéli alakulását a 2. és 3. táblázat mutatja be.

Következtetések

Az előzőekben bemutatott adatokra támaszkodva a szerzők szerint minden remény meg van a „revitalizációra”, vagyis az megteremthető. A kistérség állattenyésztésében erre kell haladéktalanul törekedni, ebben szükséges intézkedéseket tenni:

1. a biodiverzitás feltételeinek javítására (visszaállítására). Az egykor állatfajonkénti összesen közel negyven állatfajta mára tíz alá zsugorodott. Ezzel nőtt a „tartási sebezhetőség”, végső soron pedig csökkent a termékválaszték.
2. az újraápolts és gondozásra kerülő réteket, legelőket jobban ki kell – és tudatosan! – használni. (Extenzív tartás megfelelő vagyonvédelemmel, vagyonbiztonsággal!).
3. beindítani, növelni kell az integrációt: hízó- és tenyészanyag kihelyezéssel (ez eltérő mértékben, de lehetséges a különböző fajoknál).
4. szervezetté kell tenni a közvetlen értékesítést, úgy az alapanyagok (tojás, tej, hús), mint a termékek (túró, sajt, vörös- és füstölt hentesárúk, stb.) terén. Csak ezzel a lépéssel az „élelmiszer kilométerekben” 60%-os megtakarítás, 20-30%-os önköltségcsökkenés érhető el, továbbá elkerülhetővé válnak a felesleges szállítások, ami jelentős befolyással bír a környezetvédelem szempontjából is. Csak a Vasvári Kistérségben ennek mértéke lakosonként havi 500 forintra becsülhető!

Az 1-4 pontok alatt felsorolt tevékenységek helyi összehangolása új és intenzívebb gondozást igényel az irányítás (szaktanácsadás) részéről, de mindezek összhangban vannak a legújabb kormányintézkedésekkel is.

1. táblázat: Állatlétszámok állatfajonként a Vasvári Kistérségben az 1885 – 2010 évek közötti időszakban

Állatfaj	Évek / egyed szám (n)								Megjegyzés
	1895	1911	1935	1942	1962	1966	2000	2010	
Szarvasmarha	12.469	13.924	13.624	16.642	12.769	12.117	4.682	2.948	„Valódi ágazat”
Sertés	11.836	13.890	14.469	15.075	20.451	12.582	4.804	844	Önellátásra
Juh	19.159	5.382	1.624	1.199	5.476	2.935	130	104	Történelmi szerepe volt
Ló	1.563	1.351	1.860	1.718	1.445	990	228	133	Igaerő, főleg 1966-ig
Baromfi	49.585	± 5-8 %-os változás 1966-ig						42.106	Broiler, tyúkfélék, víziszárnyas 5-100 egyed átlagosan udvaronként

(Saját adatgyűjtés, részben becsült állomány; Tóth Péter, 2010.)

2. táblázat: A biodiverzitás alakulása, főbb állattartó községek és fajták száma a Vasvári Kistérségben (1895-1962 között)

Állatfaj	Fajta	Állattartó község	Megjegyzés
Szarvasmarha	Vöröstarka ₁ , szimentáli keresztezett, bozderes ₂ egyéb	23	1.: ~ 1911-ig: magyar szürke is, kb. 3-5%-ban 2.: ~ 1942-ig kb. 5%-ban
Sertés	Mangalica ₁ , Cornwall ₁ Berkshire ₁ , Vegyes (hús)	23	1.: Zsírsertések, arányuk 1895-ben ~ 85%, 1962-ben ~ 6-8%.
Ló	Melegvérű ₁ , sodrott, hidegvérű ₂	23	1. Számos korabeli fajta (4-5) található meg 2. Zömében muraközi (~60%)
Juh	Merinó ₁ keresztezett	23	1. Nincs meghatározó létszámú juhtartás 1966 után
Baromfi (galamb, mára eltűnt)	Tyúkfélék ₁ pulyka víziszárnyas	23	1. Több magyarfajta, 1895; ~ 50.000, 2009: ~ 10-100 egyed háztartásonként A Broiler állomány 2003-tól növekedik
Nyúl	Magyar vadas ₁ Lepke Újzélandi ₂ Egyéb ₃	23	1.: Hagyományból ma is 2-3%, 2. ~ 1970-től uralkodófajta 3. ~ 3-10% napjainkban, a létszám e fajtánál is csökkenő

Megjegyzés: A biodiverzitás ezirányú vizsgálata jelzi, hogy nagymértékű a szűkülés, hiszen a szarvasmarha fajban dominál a holstein fríz (~90%), a sertés fajban és a baromfinál pedig döntőek a húshibridek (~95%) dominálnak.

3. táblázat: További adatok a biodiverzitás terén

A bivaly-, szamár-, öszvér- és kecsketartás adatai 1895-1966 között.

Állatfaj	Egyedek száma (összesen)	Állattartó községek száma	Megjegyzés
Bivaly	77	12	Szórványosan használt faj (igaerő, tejtermelés)
Szamár	115	19	Kiegészítő tevékenységhez
Öszvér	6	2	Ma is kuriózum, pedig pl. Németországban jelentős „klub”-fajta
Kecske	318	22	A „szegények tehene” volt, igen vegyes fajtaösszetétellel

(Saját adatgyűjtések; Tóth Péter, 2010.)

Az emberiség sok éve végzi folyamatosan a különböző állatfajok házasítását, hasznosítását. A hasznosított, vagyis a tenyésztésbe vont fajok száma azonban elenyésző a teljes biodiverzitás szempontjából. A jelenleg ismert mintegy 9.000 madár- és 4.000 emlősfajból a mezőgazdasági jelentőséggel rendelkezők száma kevesebb, mint 30. A világ összes állati termék-előállításának 90%-a pedig mindössze 14 faj tenyésztéséből származik. Világszerte hetente átlagban egy haszonállat faj kihalásával számolhatunk, amivel annak örökítő anyaga is elveszik. A magas teljesítményű állományok néhány nagyteljesítményű fajtából állnak. Mindehhez társul a nagyteljesítményű egyedek örökletes állományának végtelen megsokszorozása a mesterséges termékenyítés segítségével. Ez a fajon, de a fajtán belül is a biodiverzitás veszélyes csökkenéséhez vezet. Mindezek alapján az ökológiai állattenyésztés a természetes fedeztetéssel, az ökológiai tenyészték meghatározásával támpontot adhat az öko-tenyésztésnek is. Lehetővé teszi azt, hogy a gazdaságok közepes teljesítménnyel gazdaságossági szempontból is támpontokat adhatnak azoknak, akik az ipari állattenyésztési móddal szemben alternatív megoldást keresnek (7.).

Irodalom

- 1) Futó Z., Pongráczné B. Á., Csorbai A., Seregi J., Bogdan A., Ipate J., Toba G., Matiuti M. (2009): Hagyományos állatfajták, mint a hatékony termelés és az agribiodiverzitás megőrzésének tényezői. LI. Georgikon Napok. Keszthely. ISBN 978-963-9639-34-8. 320-327.
- 2) Pongráczné B. Á., Mezei Z. (2008): Környezetkímélő agrotechnikák alkalmazása a búzatermesztésben. XIV. Nemzetközi környezetvédelmi és vidékfejlesztési diákkonferencia. Szolnoki Főiskola, Mezőtúr. 95p.
- 3) Pongráczné B. Á. (2008): A minőségi őszi búza termesztés környezetkímélő agrotechnikai szintjei. Szolnoki Főiskola Műszaki és Mezőgazdasági Fakultás, Mezőtúr. VI. Alföldi Tudományos Tájékoztató Napok. Mezőtúr. ISBN 978-963-87874-1-5. 364-368p.
- 4) Pongráczné B. Á., Paszternák F., Véha A., Győri Z. (2009): Környezettudatos agrotechnikák alkalmazása az őszi búzatermesztésben. II. Nemzetközi Gazdaságtudományi Konferencia. Kaposvár. ISBN 978-963-9821-07-1. 6pp.
- 5) Pongráczné B. Á., Futó Z., Csorbai A., Seregi J., Tarján Zs. (2009): A fenntartható, környezettudatos állattenyésztés lehetőségei. Példák a gazdasági patriotizmusra - NSZK, Ausztria. LI. Georgikon Napok. Keszthely. ISBN 978-963-9639-34-8. 774-783.
- 6) Seregi J., Holló G., Zsarnóczy G., Kovács Á., Pusztai P., Hajdú Z. (2003): Omega-3 fatty acids and local husbandry: tasks and possibilities for the human healthy nutrition. Proceedings of Animal Sciences and Biotechnologies Symposium. Temesvár, 2007. május 10-11. 531-534. p.
- 7) Seregi J. (szerkesztő) (2014): Adatok a környezetkímélő, öko-jellegű állattenyésztés hazai bevezetésének és működési rendszerének feltételeihez. Kiadó: MNVH. Budapest. ISBN 978-963-12-1402-4.